№ 2. ՅՈՒՆՎԱՐԻ 17. 1874 ՅՈՒՆՎԱՐԻ 17. № 2.

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 5 րուբլ, կէս տարվանը 3 րուբլ։

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը և պ. Ծատուրեանի խանութում։

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ, Редакція „Мшакъ."

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից).

Յայտարարութիւնները ընդունվում են ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառից մի կօպէկ։

„ՄՇԱԿԻ" խմբագրատունը այսուհետև բաց կը լինի ամեն օր (բացի կիրակի օրերից), առաւօտեան 10 ժամից մինչև 2 ժամ կէս օրից յետոյ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

«Մշակի» յայտարարութիւնը։—Ներսիսեան դպրոցի կանօնադրութիւնը։—Ներքին տեսութիւն։ Քաղաքային վարչութեան կողմից։ Առևտրական դատարանի խնդիրը։ Մեր թղթակիցներին։ Նամակ Փօթիից։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Նամակ Փարիզից։ Նամակ Լայպցիգից։—Խառն լուրեր։—Յայտարարութիւններ։ — Տեղեկացոյց։— Բանասիրական։ Մատենագրութիւն։

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ԿԱՆՕՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ամեն հային յայտնի է, որ հայոց եկեղեցու կազմակերպութիւնը հիմնվում է ընտրողական սկզբի վրա։ Սկսած ծխական քահանայից մինչև ամենայն հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսը, ժողովրդից են ընտրվում։

Աչնչացնել այդ, նշանակում է ոտնակոխ անել հայոց եկեղեցու սկզբնական և գլխաւոր իրաւունքը։

Ներսիսեան դպրոցի կանօնադրութիւնը հիմնված է նոյն սկզբի վրա։ Նախ եկեղեցիներում ժողովուրդը ընտրում է պատգամաւորներին, յետոյ պատգամաւորները ընտրում են 12 հոգաբարձու և վերջը այդ հոգաբարձուները, ձայների բազմութեամբ, ընտրում են տեսչին դպրոցի (յօդ. 11)։

Հասարակութիւնը յիշում է, որ 1872 թուին ընտրվեցան Թիֆլիսի հայոց եկեղեցիներում պատգամաւորները, որք իրանց կողմից ընտրեցին հոգաբարձուներին։ Այժմ, ինչպէս հաղորդած էինք մեր նախընթաց համարում, հոգաբարձուները ընտրեցին դպրոցի համար մի տեսուչ և ներկայացրին Նորին Վեհափառութեան 'ի հաստատութիւն։ Բայց այժմ լսում ենք, որ այն նստի ժամանակ, երբ ձայների բազմութեամբ պ. դօկտոր Անդրէաս Արծրունին ընտրվեցաւ տեսուչ, Թիֆլիսի առաջնորդը, Մակար արքեպիսկոպոսը, չը բարեհաճեց ոչ ներկայ գտնվելու, ոչ էլ ստորագրելու հոգաբարձուների ընտրութիւնը։ Մենք լսում ենք, որ Նորին Վեհափառութիւնից ստացվեցաւ կօնդակ հոգաբարձութեան մէջ, որ հրաւիրում է հոգաբարձութիւնը նորից հաւաքվել առաջնորդի նախագահութեամբ, ընտրել տեսչին և ներկայացնել Նորին Վեհափառութեանը 'ի հաստատութիւն։

Մենք լսում ենք, որ յունվարի 12-ին հոգաբարձուները դարձեալ հաւաքվեցան և կատարելով առաջնորդի կամքը, մինչև անգամ բացակայ հոգաբարձուների տեղը հրաւիրեցին կանդիդատներին (որ 12 թիւը լրանայ) և ուզեցին, հնազանդելով Կաթողիկոսի հրամանին, եպիսկոպոսի նախագահութեամբ ընտրել տեսչին։ Ժողովի սկզբից Նորին սրբազնութիւնը յայտնեց թէ միշտ խաղաղութեամբ է կամենում ընթանալ և ինքն ոչ մի կուսակցութեանը չէ պատկանում,—բայց երբ որ հոգաբարձուները առաջարկեցին անցնել քուէարկութեանը, այն ժամանակ եպիսկոպոսը յայտնեց, թէ հոգաբարձուները կարող են քուէարկել ում կամենում են, աշխարհական թէ հոգևորական, բայց Անդրէաս Արծրունուն չը պիտի քուէարկեն և որ նրա ընտրութիւնը նա չի ստորագրի։

Պատճառը բերած չէր։ Միայն, որքան լսում ենք, եպիսկոպոսը չէ հաւանում Գերմանիայում ուսում աւարտածներին։—Ուրեմն Նորին սրբազնութեան այն խօսքը, որ նա ոչ մի կուսակցութեանը չէ պատկանում, չարդարացաւ։ Ընդհակառակն նա ստուգիւ ապացուցեց, որ որոշ կուսակցութեանը պատկանելով, նայում է հայերից մի քանիսների վրա, որպէս ազգին և եկեղեցուն ծառայելու անարժան անձների վրա։

Ուրեմն նոյն բանը կրկնվում է, ինչ որ եղել է Սարգիս եպիսկոպոսի առաջնորդութեան ժամանակ։

Այն ժամանակ երիտասարդ ոյժը ներկայացնում էին Դօրպատի համալսարանում ուսում աւարտածները և չաւարտածները։ Նրանց համարում էին պրօտէստանտ, ոչ մի տեղ չէին թոյլ տալիս մտնել, ոչ մի հասարակական և ազգային պաշտօն վարել.... Նրանց հալածում էին, նրանց վրա հաւասար աչքով չէին նայում ինչպէս հայ ազգի այլ զաւակների վրա։

Այժմ այդ դօրպատեան կուսակցութեանը պատկանում է հասարակական գործերի մէջ տիրապետութիւնը,—և ինչ ենք տեսնում.... նոյն ազատամիտ անձինք, որք վրդովվում էին, երբ հին կուսակցութիւնը նրանց զրկում էր որ և է ազգային գործի մէջ մասնակցելու իրաւունքից, նոյն պարոնները, որք այժմ դարձել են անշարժ բուրժուաներ, միև նոյն ձևով են վարվում Գերմանիայից վերադարձած, ուսում արած հայրենակիցների հետ, ինչպէս մի ժամանակ հին կուսակցութիւնը նրանց հետ էր վարվում....

Զարմանալի բան է, որ նոյն բուրժուաները, երբ մի հայ երիտասարդ մնում է Գերմանիայում և այնտեղ պարապմունք է գտնում իր համար, աղաղակում են, որ այդ անազնւութիւն է մնալ օտարութեան մէջ և յետ չը գալ, իր հայրենի հասարակութեանը ծառայելու համար։

Կաթողիկոսի կօնդակը համաձայն է Ներսիսեան դպրոցի կանօնադրութեան հետ։ Հոգաբարձուների վարմունքը նոյնպէս հիմնվում է նոյն կանօնադրութեան վրա (տես. յօդ. 11. 12. 15. 16. 17. և 19.)—իսկ ասել հոգաբարձուներին՝ դուք իրաւունք չունիք ընտրել տեսուչ այն անձին, որին կամենում էք,—նշանակում է ոտնակոխ անել կանօնադրութեան զօրութիւնը։

Յոյս ունինք որ Նորին Վեհափառութիւնը կը բարեհաճի ուշադրութիւն դարձնել այդ անկանօն երևոյթի վրա։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱՑԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՑ

Ինչպէս յայտնի է Թիֆլիզ քաղաքի բնակիչներին, Սամարացիք ընկել են սաստիկ դառը վիճակի մէջ սովի պատճառով։ Այսպիսի դժբախտ դրութեան տեսարանը ծանր տպաւորութիւն ունեցաւ Ռուսաց Կայսրութեան բոլոր անկիւններում։ Թէև շատերը սրտացաւ քրիստոնեաներից շտապում են օգնել իրանց կարեցածի չափ, որ բարելաւացնեն նրանց վիճակը, բայց նայելով այն տեղեկութիւններին, որոնք ստացվում են նրանց ներկայ դրութիւնից, ողորմելի սովածների համար, ինչպէս երևում է, այդ օգնութիւնները շատ թոյլ են, որ կարողանային ազատել նոցա սոված մահից։

Վստահ լինելով, որ Թիֆլիզ քաղաքը միշտ յառաջադէմ է եղել դէպի բարեգործական նպատակները, այս անգամ ևս յուսով եմ, որ նա չի մնայ անհոգ դէպի այդպիսի ողորմելի դրութիւնը հեռահեռու ունչաւոր մարդկների, որոնք կարող են օգնութիւն գտնել միայն իրանց մերձականների մարդասիրութեան մէջ։

Ահա ինչի համար, իբրև քաղաքագլուխ, հրաւիրում եմ բոլոր քաղաքի բնակիչներին դէպի այդ բարեգործական նպատակը։ Խնդրում եմ ամենքին և ամեն մէկին շնորհ բերել ինձ մօտ կարեցածի չափ զօհաբերութիւնով կամ ուղարկել առանձին ծրարներով այդպիսի կոչաբերութիւնը իմ անուանս, հասցէով Թիֆլիզի քաղաքային վարչութիւնը, որտեղ այդ նպա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

(Պ. Լ. Զագուրսկու ճանապարհորդութիւնը Ախալցխայի գաւառում։ (Поѣздка въ Ахалцихской уѣздъ въ 1872 г. Л. Загурскаго)։

Այդ գրքի հեղինակը աւելացնելով իւր սեփական նկատողութիւնների վրա ծանօթութիւններ ուրիշ ճանապարհորդների (գլխաւորապէս Բրօսէ հնագէտի) գրուածներից այլ և մի քանի պաշտօնական կարևոր տեղեկութիւններ, ներկայացնում է մի այնպիսի լրիւ նկարագրութիւն վերևը յիշուած գաւառի, որ մենք աւելորդ չենք համարում նորա համառօտ բովանդակութիւնը հաղորդել մեր ընթերցողներին։ Թողնելով գրքի հնագիտական մասը, մենք առանձին ուշադրութիւն ենք դարձնում ազգագրական մասի վերա, որ անտարակոյս աւելի կը հետաքրքրէ մեր ընթերցողներին։

Ախալցխայի գաւառը կազմում էր առաջ Վերին Քարթալինիայի մեծ մասը։ Նա գտնվում էր Վրաստանի իշխանութեան տակ, բայց ամեն կողմից շրջապատուած լինելով սարերով, ձգտում էր միշտ անկախութեան, որին և հասաւ ստանալով վրաց թագաւորից սաաթաբագօ (աթաբէկութիւն) անունը։ Այդ անկախութեան միջոցին նա հասաւ իւր ծաղկման ամենավերին աստիճանին, որի մասին վկայում են նորա փառաւոր վանքերի աւերակներն և ամրոցները։ Բայց չուտով սահմանում զօրանում են Թուրքերը, որոնք սկզբում հարկատու են անում նորան, իսկ յետոյ բոլորովին տիրում են, անուանելով Ախալցխայի փաշայութիւն։ Վրացի-քրիստոնեաներից շատերը թողնում են իւրեանց կրօնը ստիպուած մասամբ Թուրքերի բռնութիւնից, և մասամբ անտանելի սարկութիւնից, որից ռամիկները ազատվում էին, ընդունելով մահմետական կրօնը *)։

1828 թուին Ռուսները տիրում են Ախալցխայի փաշայութեան մեծ մասին, որ այնուհետև կոչվում է Ախալցխայի գաւառ։ Այդ գաւառը պատկանում է Թիֆլիզի նահանգին։ Նա սկսում է Բորժոմեան ձորի բերանից և ձգվում է մինչև Տաճկաց սահմանը։ Նա ամէն կողմից շրջապատած է սարերով։ Գլխաւոր գետն է Քուռը, որ իւր սկիզբը առնում է Տաճկաստանում և անցնում է այդ գաւառը իւր վերին ընթացքով, ընդունում է աջ կողմից Փոցխով գետը, որի մէջ թափվում է Կօբլիանկան իւր Աբաս-Թուման վտակով, իսկ ձախ կողմից՝ Ախալքալաքչայը, որի մէջ թափվում է Թափառաւանը։

Ախալցխայի ամբողջ գաւառը ներկայացնում է մի բարձրաւանդակ, որի միջին բարձրութիւնը կարելի է ընդունել 4000 ոտնաչափ, այդ պատճառով նորա կլիման հով է։ Հողի կազմութեան և բերքերի կողմից Ախալցխայի գաւառը բաժանվում է երկու բոլորովին տարբեր մասների. արևմտեան և արևելեան։ Առաջինում, որ կոչվում է Սամցխէ շատ լաւ բսնում են բարեխառն երկիրների բոյսերը և մանաւանդ տանձն և խնձորը։

Այդ պտուղները մեծ քանակութեամբ տանում են ուրիշ երկիրներ, տարէնը մինչև 20,000 փութ։ Գնողները գլխաւորապէս Վլադիկավկազցի վաճառականներն են։ Նշանաւոր է նոյնպէս սալորը (ճանճուր)։ Այստեղ Քոբի ձորում 4000 հազար ոտնաչափ բարձրութեան վերա բսնում է խաղող. այդ աշխարհիս երեսին ամենաբարձր սահմանն է խաղողի բսնելու. դորա պատճառը այն է, որ այդ տեղը ամէն կողմից պատած է սարերով և հողը կրախառն է։ Սամցխէի սարերում շատ կայ գաճ և ալեբաստր. պատահում է և քարածուխ։ Բայց նորա գլխաւոր հարստութիւնը կազմում են հանքային ջրերը, որոնցով մանաւանդ նշանաւոր է Աբաս-Թումանը։—Արևելեան մասը, որ կոչվում է Ջաւախէթ, ունենալով պարարտ սև-հող, աւելի յարմար է երկրագործութեան համար, որով և պարապում են բնակիչները։

Բնակիչների թիւը Ախալցխայի գաւառում 85,000 է։ Նոքա ինչպէս վերևը տեսանք, սկզբում բաղկացած էին վրացիներից որոնք Թուրքերի տիրապետութեան ժամանակ փոխեցին իւրեանց կրօնը և այժմ ուրանում են իւրեանց ծագումը։ Բացի դրանցից այստեղ կան լուսաւորչական և կաթոլիկ Հայեր։ Առաջինները Ռուսաց տիրապետութիւնից յետոյ թւով իբրև 14,000 տուն կամ 90000 հոգի թողեցին Տաճկաստանը և մտան Ռսի հողը։ Նոցա մեծ մասը, այսինքն Բայազետի և Ղարսի գաղթականները, գնացին Երևանու նահանգը, իսկ Արզրումի գաղթականները թւով մինչև 6000 տուն, Կարապետ արքեպիսկոպոսի առաջնորդութեամբ, եկան Ախալցխայի գաւառը։ Սրանց հետ դուրս եկան և հայ-կաթոլիկներ, բայց նոքա լուսաւորչականների 1/6 մասն անգամ չէին կազմում։ Այժմ միայն լուսաւորչական հայերի թիւը Ախալցխայի գաւառում 35,000 է։ Նոքա կենում են գլխաւորապէս Ախալցխայում, Ախալքալաքում, Խերթվիսում և նոցա շրջակայքում։

Այստեղ կան դուխաբօրներ, որոնք 1840—1845 թուերում վերաբնակեցրած են Տավրիկեան նահանգից։ Գաւառի մէջ թափառում են քուրդեր և Թարաքամէք։ Կան և Թաթարներ, որոնք եկել են Ջաւախէթ՝ Ղազախից և Բորչալուից։

Գլխաւոր քաղաքն է Ախալցխան։ Սա շինած է Փոցխով գետի վերա, որ բաժանում է նորան երկու մասը. հին և նոր քաղաք։ Հին քաղաքի տեղը անհարթ է։ Այստեղ գտնվում է մի ամրոց, որ շինած է բարձր ժայռի վերա։ Այդ ամրոցիցն է, որ Ախալցխան ստացել է իւր անունը (Ախալցիխէ՝ նշանակում է նոր բերդ)։ Ամրոցը բաւական ընդարձակ է. նրա մէջ կայ մի Ռուսաց եկեղեցի, իւր զանգակատնով, որ առաջ Տաճկաց մզկիթ էր իւր մինարէթով։ Ամրոցը երեք կողմից պատած է անդունդներով և միայն մի նեղ պարանոցով միանում է հին քաղաքի հետ։

Հին քաղաքը շինած է անկանոն և ունի անհարթ մակերևոյթ. այնպէս որ մինի բակը շատ անգամ կազմում է միւսի տանիքը։ Այստեղ ամէն դաւանութեան պատկանող ազգերը քաղաքի առանձին մասերն են բռնում. արևելեան մասում սուրբ Մարինայի եկեղեցու շուրջը բնակվում են Ռուսները, նոցանից դէպի արևմուտք կարգով հետևում են կաթոլիկները, Հայ-լուսաւորչականները և Հրէայք։ Կաթոլիկ համայնքի սկիզբը դրել են Հայերը. այդ երևում է ինչպէս նոցա տօներից, նոյնպէս և նոցա եկեղեցիներից։ Այստեղ երեք եկեղեցի կայ, ամենահինը սուրբ Յովհաննէս Մկրտչի (սուրբ Կարապետի) եկեղեցին է։ Նորանից ուշ շինուած են սուրբ Բօղոսի և սուրբ Խաչի եկեղեցիքը։ Թէ այդ եկեղեցիքի վերա գտնուած ամենահին հայերէն վերնագիրներից և թէ նոցա բակերում գտնուած գառան արձաններից (գառը Հայոց մէջ անմեղութեան նշան էր և դրվում էր մանուկների գերեզմանների վերա), պարզ երևում է, որ նոքա շինած են Հայերի ձեռքով։ Կաթոլիկ միսսիօնարները վերջին ժամանակները ուզում էին Հայ-կաթոլիկներից խլել մինչև անգամ հայ անունը և դարձնել բուն կաթոլիկներ։ Այդ փորձը

*) Թէ Ախալցխայի գաւառում և թէ Տաճկաստանում շատ կան այժմ թուրքացած վրացիք, որոնք մոռացել են մինչև անգամ իւրեանց ծագումը։ Ասում են թէ շատերը նրանցից արգելում են իւրեանց որդւոցը վրացերէն սովորելը։

տակի համար ես բաց արած ունիմ առանձին ատրագրութիւն ամէն օր 10 ժամից սկսած մինչև 2 ժամը ցերեկուայ։

Քաղաքագլուխ Իվան Թումանեանց

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԽՆԴԻՐԸ

Մեր ընթերցողները կը մտաբերեն, որ 1873 թուի սկզբում քաղաքային վարչութիւնը մշակեց առևտրական դատարանի (կոմմերչեսկի սուդի) ծրագիրը։ Ընթերցողներին յայտնի է, որ թէ ռուս տեղական լրագրութիւնը, թէ մեր հայ պարբերական թերթերը պարապեցին այդ հարցով, որ „Մշակը“ յայտնեց վաճառականների համար առանձին առևտրական դատարանների կարևորութեան մասին իր կարծիքը, իսկ „Մեղու Հայաստանի“ լրագիրը հակառակ էր այդ դատարանին։ Այժմ, մենք լսում ենք, որ այդ ծրագիրը քննվում է փոխարքայի գլխաւոր կառավարութեան մէջ։ Այս առիթով մենք հարկաւոր ենք համարում հաղորդել դարձեալ մի քանի տեղեկութիւններ, որոց քաղում ենք 1871 թ. „Քաղաքական և առևտրական իրաւունքի օրագիր“ անունով ռուս պարբերական հրատարակութենից (Журналъ гражданскаго и торговаго права, 1871. декабрь)։ Առևտրական դատարանների հակառակորդները առհասարակ ցոյց են տալիս Անգլիայի օրինակը, որտեղ չը նայելով առևտուրի և արդիւնագործութեան ահագին ընդարձակմանը, մինչև այսօր առանձին դատարաններ չը կան առևտրական գործերի համար։ Թէև Անգլիայում չը կան առևտրական դատարաններ, որք կազմված լինէին վաճառականներից և իրաւաբաններից, բայց այնտեղ քաղաքական գործերը վճռվում են, քրէական գործերի նման, երդուեալներից (ժիւրի, присяжные), որք լրացնում են դատարանի մէջ առևտրական տարրի պակասութիւնը։ Բացի սորանից Անգլիայում առևտրական սովորութիւնները մեծ մասամբ դատաստանական վճիռների մէջ մտցրած են և այդ վճիռները դարձել են արդէն սովորական առևտրական իրաւաբանութեան գլխաւոր աղբիւր։

Վերջապէս, անգլիացիք գլխաւորապէս առևտրական ժողովուրդ են, այնպէս որ առևտրական սովորութիւնները այնտեղի հասարակութեան մէջ աւելի տարածված են, քան թէ մի այլ ազգի մէջ։ Չը նայելով այդ բոլոր իրողութիւնների, Անգլիայումն էլ վերջին ժամանակներս ծնաւ առանձին առևտրական դատարաններ հիմնելու միտքը։ „National Zeitung“ լրագրի նոյեմբերի 4-ի համարի մէջ մենք կարդում ենք թէ Անգլիայի պարլամէնտի վերջին նիստերում մի մասնաժողով էր կազմված, որին յանձնված էր քննել այն հարցը, թէ արդեօք կա՞յ հարկաւորութիւն Անգլիայում էլ առևտրական դատարան հիմնելու, ինչպէս միացած եւրոպական երկիրներում, թէ ոչ։ Մասնաժողովի աշխատանքները հրատարակվեցան, և հակվում են առևտրական դատարանի հաստատման մտքին։ „Շատ վաճառականները, ասում է մասնաժողովի ծրագիրը, չեն կամենում առևտրական դատ բացանել, որովհետև դատարարութիւնը բարձր դատարանների մէջ շատ թանգ է նստում և շատ անյարմարութիւններ ունի. սորա հետևանքը այն է լինում, որ բարոյականութիւնը խախտվում է և անազնիւ վաճառականներից շատերը օգուտ քաղելով այս դրութենից, իրանց պարտականութիւնները չեն կատարում։ Փոքր առևտրական դատերը, մինչև 20 անգլիական ֆունտ ստէրլինգ (125 րուբլ), կարելի է առաջուայ պէս թողնել county courts անուանված դատարաններին, իսկ աւելի մեծ գործերի համար հարկաւոր է ամենայն առևտրական քաղաքում հիմնել առևտրական դատարան, որ կազմված պիտի լինի իրաւագէտ նախագահից, երկու վաճառական անդամներից (որք ռոճիկ չը պիտի ստանան) և մի ատենադպրից, ատենադպրի պաշտօնը վարելու համար“։

Սորանից յետոյ մասնաժողովը առաջարկում է ընդունել, առևտրական գործերը քննելու համար, դատարարութեան ամենահասարակ ձևեր։ Մասնաժողովը կամենում է առևտրական դատարաններին իրաւունք տալ առանց բողոքի (ապէլլիացիայի) վճռել գործերը մինչև 500 ֆ. ստ. (3125 րուբլ)։

* * *

ՄԵՐ ԹՂԹԱԿԻՑՆԵՐԻՆ

Եթէ „Մշակը“ երկու տարվայ կարճ միջոցում բաւականին աջողվեցաւ, եթէ նա հասարակութեան համակրութիւնը ստացաւ,— նա մասամբ պարտական է այն հանգամանքին, որ կարողացաւ ներկայացնել ընթերցողին զանազան հայաբնակ տեղերից հարուստ թղթակցութիւններ։ Այդ թղթակցութիւնները, պարունակում էին իրանց մէջ շատ անգամ տնտեսական և ազգագրական տեղեկութիւններ, կամ անցաւոր, պատահական հետաքրքիր անցքերի նկարագրութիւնը,—բայց մեծ մասամբ նրանց նիւթը կազմում էին երկու խնդիրներ՝ ուսումնարանի և եկեղեցու գործերը։

Առաջինի մէջ նկարագրվում էին հոգաբարձուների վարմունքը կամ հոգևորականների կամայականութիւնը, վարժապետների և տեսչի միմեանց մէջ ունեցած անբաւականութիւնները, կռիւները, անձնականութիւնները։ Նկարագրվում էր ժողովրդի դէպի ուսումնարանը ունեցած անհոգութիւնը, վարժապետների հմտութեան անբաւականացուցիչ լինելը, շատ անգամ և յիշվում էին դաս տուող առարկաների թիւը ու նրանց անունները.....

Բայց մի բան երբեք չէր հաղորդվում՝ այն է ուսումնարանի պրոգրամմայի ինչ լինելը և դասատուութեան մեթօդը։

Եկեղեցական գործերի մասին հաղորդվում էր կամ հոգևորական դասի քաջագործութիւններից այս կամ այն անցքը, կամ երեցփոխանի եկեղեցական փողերի հաշիւ չը տալը.....

Բայց աւելի խոր հայեացք, որ պիտի լինէր հետևանք աւելի մեծ դիտողութեան՝ հոգևորականների և ժողովրդի միմեանց մէջ ունեցած հասարակական յարաբերութիւնների վրա,—չէր նկատվում թղթակցութիւնների մեծ մասի մէջ։

Առնելով աւելի խոր հայեացք, մենք չենք կամենում պահանջել թղթակիցներից փիլիսոփայական դատողութիւններ մեր հոգևորական դասի խնդրի մասին, այլ նրանց ժամանակակից գործերի և ժողովրդի հետ ունեցած յարաբերութիւնների մասին դիտող հայացք, ճիշդ փաստեր, պատահած իրողութիւններ......

Դառնալով ուսումնարանին, մենք կասենք թէ փոխանակ նրա անմխիթար դրութեան մասին անդադար լոկ գանգատներ արձակելու, աւելի արդիւնաւոր կը լինէր սառը աչքով դիտել նրա նիւթական և բարոյական դրութիւնը և նկարագրել նրա ունեցած վատ թէ լաւ ազդեցութիւնը հասարակութեան վրա։ Եւ այդ բոլոր տեղեկութիւնների հիմքը պիտի լինին ճիշդ, դրական, իրական փաստեր։

Բացի սորանից մենք կասենք, որ բոլորովին ապարդիւն է գանգատել ուսումնարանների անմխիթար դրութեան վրա, երբ նոցա այդ դրութեան պատճառը ժողովրդի նիւթական անմխիթար դրութիւնն է...։ Ուրեմն նախ և առաջ հետաքրքիր կը լինէր ծանօթանալ այս կամ այն նահանգի, այս կամ այն գաւառի քաղաքի և գիւղի նիւթական դրութեան հետ։

Մենք դարձեալ մեր թղթակիցների ուշադրութիւն ենք դարձնում 1872 թուի „Մշակի“ 7-որդ համարի մէջ տպված պրօգրամմայի այն յօդվածների վրա, որտեղ մենք պահանջում էինք ժողովրդի նիւթական դրութեան մասին տեղեկութիւնները։

Ամեն տեղ, որտեղ մարդիկ ապրում են, նրանք իրանց մէջ ունեն հասարակական յարաբերութիւններ, աշխատում են, ստանում են իրանց աշխատանքի համար վարձ, արդիւնաբերում են այս կամ այն մթերք, ծախում են նրան կամ առնում, կատարում են իրանց հասարակական պարտաւորութիւնները։ Մի քանիների ապրելու միջոցը միայն անձնական աշխատանքն է, միւսների՝ դրամագլուխն է։ Մեծ մասի ապրելու միջոցը ներկայացնում են երկու գործիչներն էլ՝ թէ դրամագլուխ (փոքր թէ մեծ) թէ աշխատանք։ Այդ մեծ մասի դրութիւնն էլ զանազան է՝ մի մասի մօտ (որ մենք անուանում ենք մեծ արդիւնաբերողներ) գլխաւոր դերը խաղում է դրամագլուխը և ոչ թէ անձնական աշխատանքը,—միւսի մօտ, դրամագլուխը չնչին լինելով, երկրորդական տեղն ունի բռնած, իսկ գլխաւորապէս նրա արդիւնաբերութիւնը հիմնվում է անձնական աշխատանքի վրա։ Սրանք փոքր արդիւնաբերողներն են։ Այդ զանազան դասերի միմեանց մէջ ունեցած յարաբերութիւնները, դրամագլխի և անձնական աշխատանքի մէջ եղած արդար կամ անարդար յարաբերութիւնները, աշխատող և վճարող, տէրերի և մշակների, գործատէրերի և արուեստաւորների մէջ մեր երկրում (Կովկասում) ունեցած յարաբերութիւնները հետաքրքիր են մեզ համար....

Մեր յօդվածը երկարացաւ, ուստի մենք ստիպված ենք վերջացնել ասելով, որ լրագիրը երբեք չէ կարող ապրել առանց թղթակցութիւնների, առանց գոնէ անկապ, հում կերպով հաղորդած տեղեկութիւնների։ Ամեն կենսական հարցերը, որք հային հետաքրքրում են, ոչ թէ միայն որպէս հային, ուրեմն նրա ազգի, եկեղեցու, ուսումնարանի, մայրենի լեզուի խնդիրները,—բայց և ամեն կենսական հարցերը

անյաջող անցաւ և 1855 թուից յետոյ հաստատուեցաւ հայ-քաթոլիկների առանձին հոգևոր կառավարութիւն երեք քահանաների տեսչութեան տակ՝ և ենթարկվում է ուղղակի Սարաթովի կաթոլիկ եպիսկոպոսին։ Բացի դրանից Նոր քաղաքում ևս կան Հայ-կաթոլիկներ, որոնք աւելի ուշ են տեղափոխուած Տաճկաստանից. նոքա խօսում են հայերէն և ոչ թէ վրացերէն։

Լուսաւորչական հայերը ունեն մի անշուք եկեղեցի սուրբ Ստեփաննոսի անունով, որ համարեա չի զանազանվում իւրեան շրջապատող խրճիթներից։

Հրէայքը ունեն մի սինագոգա, որ ներկայացնում է մի մեծ մի-յարկանի տուն։ Միմեանց հետ խօսում են նոքա վրացերէն. տղամարդոց հագուստը համարեա ամենևին չի զանազանվում վրաց հագուստից. իսկ կանանցը աւելի նման է հայուհիների հագուստին։—Թէ հին քաղաքում և թէ նորում չը կայ ոչ մի մզկիթ։—Ախալցխայում միայն մի քանի տուն մահմէտական է մնացել։

Նոր քաղաքը գտնվում է Փոցխովի աջ ափին և միացած է հնի հետ մի կամուրջով։ Նրա հիմքը դրել են Արզրումցի հայ-գաղթականները, որոնք ունեն այստեղ մի եկեղեցի Ամենափրկչի անունով, իսկ նոցա մօտ երկու ուսումնարան՝ մինը տղայոց (կարապետեան) և միւսը աղջկերանց. կա և մի գաւառական ուսումնարան։ Հայերը պահպանել են տաճկական հագուստը և շատ սովորութիւններ. նոցա կանայքը փակուած կեանք են վարում, իսկ փողոց դուրս գալուց փաթաթվում են չադրիների մէջ։ Տաճկաց ազդեցութիւնը երեւում է և նոցա լեզուի վերա. բացի բազմաթիւ բառերից, նոքա ընդունել են Տաճիկներից մի քանի քերականական ձևեր, օրինակ՝ ապառնին ներկայի տեղ գործածելը։

Տաճկաստանից են դարձեալ բերել նրանք արհեստներով պարապելու ձևը. այստեղի արհեստաւորները կազմում են ամքաֆներ, որոնք շատ նման են Թիֆլիզի համքարութիւններին. Նոցա միասը այն է, որ փոքր ինչ սահմանափակում են ամէն արհեստաւորի անհատական ազատութիւնը, բայց միւս կողմից նոցա գանձարանը, որ կազմվում է կամաւոր տուրքերից և տուգանքներից, շատ անգամ փրկում է քանդուած արհեստաւորին և նրա ընտանիքը սովամահից։ 1872 թուին այստեղ կար 18 ամքաֆ, որոնք իւրեանց ուստաբաշիքի, աշակերտների ու օգնականների հետ 1500 մարդուց աւելի էին։

Ուստա դառնալու համար հարկաւոր է դեռ մի քանի աստիճաններ անցկենալ. մանուկը քանի մի տարի ծառայում է անվարձ, իբրև աշակերտ. յետոյ առանձին ծիսակատարութիւններով դառնում է օգնական. նա իրաւունք ունի ուրիշ ուստի մօտ ծառայել և մի ուստից միւսի մօտ գնալ. բայց չի կարող անկախ իւր համար աշխատել. օգնականը առանձին աղօթքներով ու շնորհաբերութիւններով ձեռնադրվում է ուստա. այդ աղօթքների մէջ ասվում է, որ ուստէն պարտական է իւր գիտեցածը խղճմտաբար սովորցնել աշակերտին, որովհետև «մինը գալիս է, միւսը գնում է, և եթէ ամէն մարդ իւր գիտեցածը իւր համար պահէր, այն ժամանակ ամէնքս էլ պէտք է լաց լինէինք մեր քամբաղութեան վերա». դառնալով դէպի աշակերտը ասում է աղօթքը. «Աշխատիր ինչքան կարող ես, ուրքի մի խաբիր և ջանք արա, որ քո որդիքն էլ իրանց հալալ աշխատանքով ապրեն։»

Ախալցխան գտնուելով Տաճկաց սահմանից 20 վերստ հեռաւորութեան վերա, գլխաւորապէս նրա հետ ունի վաճառականական յարաբերութիւններ. Վաճառանիւթն է՝ տաւար, ալիւր և միրգ. Սրանց հաւաքուելու կենդրոններն են Արդահան, Ղարս և Արթվին տաճկական քաղաքները. Ախալցխան կապուած է և Արզրումի հետ, որից ստանում է այնտեղի գործարանների ապրանքները (ճոթ, ղալամքար) և եւրոպական ապրանքներ, որպիսի են չայ, շաքար, սուրճ, բամբակեղէն. Վերջիններս գալիս են Արզրում Տրապիզոնի ու Բաթումի վրայով։ Երկրորդ ճանապարհը Բաթումից Ղարսի ու Ալեքսանդրապօլի վրայով գալիս է Ախալքալաք, որ Ախալցխու նահանգի արևելեան մասումն է։ Կայ և մի երրորդ աւելի կարճ ճանապարհը Ախալցխու և Բաթումի մէջ։ Այդ բոլոր ճանապարհներն էլ մասամբ միայն յարմար են սայլագնացութեան համար. քարվանները գլխաւորապէս բեռնակիր կենդանիներից են բաղկացած լինում։ Այս և ուրիշ տնտեսական պատճառներով Ախալցխան, չը նայելով իւր ամենայարմար դիրքին—Ասիական Տաճկաստանի և Կովկասի մէջտեղը—չունի շատ ծաղկած վաճառականութիւն և եղածն էլ օր ըստ օրէ նուազում է։

Նոյն գաւառում Քուռի ձախ ափում բացի Ախալցխից նշանաւոր են Աբաս-Թումանը իւր անտառներով ու հանքային ջրերով, Սուֆլիսը, Զարզմա իւրեանց եկեղեցիքի փառաւոր աւերակներով և Ուրավելը՝ հանքային ջրերով։ Քուռի աջ ափում նշանաւոր են Քումուրդօ, Ացխուր, Խերթվիս (իւր բազմաթիւ այգիներով) իւրեանց աւերակ եկեղեցիներով և մանաւանդ Ախալքալաքը։ Սա ունի 2,500 բնակիչ, որոնց մեծ մասը լուսաւորչական Հայեր են. իւրեանց եկեղեցու բակում նոքա ունեն տղայոց և աղջկերանց ուսումնարան։ Նոքա վերաբնակվելով Արզրումից, ծաղկեցրին այստեղի թէ երկրագործութիւնը և թէ վաճառականութիւնը. Նոքա սերտ կապուած են իւրեանց ազգային առանձնութիւնների հետ։

Ախալքալաքը բացի Ալեքսանդրապօլից ու Ախալցխայից կապուած է և Թիֆլիզի հետ Ծալկայի ու Մանգլիսի վերայով։ Մօտիկ գտնուած բազմամարդ Ղարզախ գիւղը բնակեցրած է նոյնպէս Հայերով։

Բացի Հայերից ու Վրացիքից կան այստեղ և Քուրդեր, Թարաքամէք ու Դուխաբօրներ. Քուրդերը բնակվում են գաւառի հարաւային արևելեան մասում. Քիւմբէթ սարի շուրջը նոքա թւով 1,000 հոգի են. ունեն մի քանի գիւղի նման բաներ (Նակալակևի, Ծունդա), ուր պարապում են երկրագործութեամբ, բայց աւելի մեծ մասը հովուական կեանք է վարում. պահում են գլխաւորապէս ոչխար, նոյնպէս և տաւար, ձի և էշ. Նոքա բաժանվում են երկու ցեղ. Խմայլան և Ջունկան. առաջինները աւելի բազմաթիւ են։

Թարաքամէքը թաթարական ծագումն ունեն, թէև նոցա լեզվում կան շատ պարսկական բառեր. Նոքա շատ փոքր հետազօտած են։

Դուխաբօրները բնակվում են Ախալքալաքից մօտ ու թւով մօտ 5,000 են. Հեղինակը գովում է նոցա մաքրակեցութիւնը և աշխատասիրութիւնը. Նոքա պարապում են երկրագործութեամբ և մասամբ խաշնարածութեամբ ու սայլորդութեամբ։

Վերջացնելով մեր քաղուածքը, ցաւում ենք, որ «Մշակի» մեծութիւնը չի ներում մէջ բերել այն բոլոր հետաքրքիր տեղեկութիւնները, որոնցով լիքն է գիրքը. Նոցա, որոնք կամենում են աւելի մօտ ծանօթանալ Ախալցխայի գաւառի հետ, մենք առաջարկում ենք ընագիրը կարդալ, հաւատացած լինելով, որ նոքա դժգոհ չեն լինել մեզանից այդ խորհրդի մասին։

Ն. Լ.

որք Հային հետաքրքրում են որպէս մարդու, պիտի հաղորդված լինին լրագրին։

Հայը առնում է, Հայը ծախում է, Հայը ցանում է, վարում է, աշխատում է, ստանում է վարձ իր աշխատանքի համար, Հայը վճարում է աշխատողին։ Հայը հոգում է իր ապրուստի համար, ուրեմն ապրուստի ապահովութեանը ձգտելով, ինչպէս ամեն մարդ, կամ արդար վարվում է կամ գործում է յանցանքներ։ Հայը ապրում է կամ քաղաքի կամ գիւղի մէջ, ուրեմն ունի ընդհանուր հասարակական հարցեր, քաղաքին կամ գիւղին վերաբերեալ։ Հայը փոխ է առնում կամ տալիս է փող, վճարում է կամ առնում է տոկոսներ։ Հայը աղքատ է կամ հարուստ։ Հայը ապրելով գիւղի մէջ հոգում է իր գիւղին վերաբերեալ գործերին՝ վարուցանքի, ջրի մասին։ Հայը ապրելով, ունի յարաբերութիւններ, որք առաջացնում են վէճեր, դատաստանական գործեր, Հայը ծառայում է, լինում է ադվօկատ, աշխատում է, դատում է, դատապարտվում է....

Ապրելով քաղաքի մէջ Հայը հոգում է քաղաքի գործերի մասին, ընտրում է քաղաքի պատգամաւորներին, կազմում է ձեռնարկութիւններ, վճարում է քաղաքային տուրքեր, բացի սորանից նա այդ բոլորում անմիջական յարաբերութիւնների մէջ է լինում և կովկասեան այլ ազգութիւնների հետ, ռուսների, վրացիների, Թուրքերի....

Իսկ այս բոլոր հանգամանքների մէջ Հայը գործում է, ոչ թէ միայն այն պատճառով, որ նա Հայ է, բայց և այն պատճառով որ նա մարդ է։ Մի՞թէ միայն եկեղեցական և ուսումնարանական հարցերը հետաքրքրում են Հային,—իսկ այն բոլոր միացած կենսական, առօրեայ, հասարակական մանր հարցերը, որք ձեզ ամբողջ օր զբաղեցնում են, որք վերաբերում են ձեր անձնական շահերին, որոնց մասին մեծ քաղաքներում, մինչև անգամ Երևանում, Հայը չը կարողանալով խօսել իր մայրենի լեզվով (բաւական հմուտ չը լինելով առօրեայ հարցերը մեկնելու իր մայրենի լեզվով), խօսում է ռուսերէն լեզվով։

Ամբողջ օր Հայը խօսում է (և գուցէ ոչ իր մայրենի լեզվով), առօրեայ, կենսական, նիւթական, փողի և կեանքի հարցերի վրա, եթէ կարելի է ասել՝ իր փորին վերաբերեալ խնդիրների վրա,—իսկ երբ գրում է մի թղթակցութիւն մի Հայ լրագրին, այն ժամանակ պիտի անպատճառ գրէ ազգային գործերի վրա.....

Ներեցէք, մենք չենք կարող հաւատալ թէ Հային այնքան հետաքրքրէր ազգային գործը.... որովհետև եթէ ազգային գործը նրան հետաքրքրէր, նա պիտի հասկանար, թէ որ և է ազգի ազգային գործը առանձնացած, վերացական կերպով վերցրած, ոչ մի երկրում, և ոչ մի մարդկային հասարակութեան մէջ չէ լինում,—այլ բոլոր ազգային հարցերն էլ միշտ և անշուշտ կապված են լինում կենսական, հասարակական, տնտեսական երևոյթների հետ։

Գ. Ա.

ՆԱՄԱԿ ՓՕԹԻՑ

Պ. Ամերիկեանը անցնելով Փօթիից դէպի Կ. Պօլիս, հասարակութեան խնդրանօք, յունվարի 8-ին տուեց մէկ հայ-վրացերէն ներկայացում, մասնակցութեամբ պ. Տէր-Գրիգորեանցի և Փօթիի երիտասարդ թատրոնասէրների։

Ներկայացվում էին հետևեալ պիեսները։ վրացերէն՝ «Շուշանիկ» III գործ. II պատկերը և հայերէն՝ «Էս էլ քի մօցիքլութիւն», «Քաղցածներ», «Այի քիզ օյին» և Զաւեշտ, որի ժամանակ թատրոնասէրների խօրը պէտք է կատարէր մէկ քանի երգեր, պ. Տէր-Գրիգորեանը կարդալու էր ռուսերէն „Муха“ Գուստաֆ Նադօի և „вѣжливый машеникъ“.

Փօթիի մէջ շատ անգամ ռուս թատրոնասէրները և զանազան դերասաններ տուել են ներկայացում, բայց այն աղմուկը, որ բարձրացրեց պ. Ամերիկեանը դեռ մենք չենք տեսել։ Ներկայացումից երկու օր առաջ հասարակութիւնը թէ հայ, թէ վրացի, թէ ռուս և թէ հրէա շտապում էին վերցնել տոմսակներ, մանաւանդ աշխատում էին գնել պ. Ամերիկեանից, որ միջոց ունենան տալ նորան պրիզներ։ Այս պարոնների թւում կար այնպիսին, որ չորս րուբլիանոց բաղկաթոռին վճարեց 50 րուբլի։

Տոմսակների գներն էին I-ին կարգը 4 ր. II-րդը 3 ր. III-րդը և IV-րդը 2 ր. մնացածները 1 ր., բայց որովհետև այդ տեղերը չը կարողացան բաւականացնել ժողովրդեանը աւելացրին առանց համարի տոմսակներ գնով 2 րուբլի.

Պ. Ամերիկեանը Ծարուկի դերը լաւ կատարեց, թէև նորա լեզուն այնպէս կտրած չէր, որ կարողանար ամէն բառ արտասանել այնպէս, ինչպէս պահանջում է վրաց լեզուն, ժողովուրդը նորան շատ հաւանեց և մէկ քանի անգամ դուրս կանչեց։

Շուշանիկի դերը կատարեց մէկ երիտասարդ պարոն, որի ձայնը, շարժուածքները այնպէս լաւ էին, որ չէր կարելի իմանալ աղջիկ է նա թէ տղայ։

«Էս էլ քի մօցիքլութեան» մէջ նշմարելի էր պ. պ. Ամերիկեանը և Ամիրաղեանը. այս վերջինը ծիծաղեցնում էր մանաւանդ այն երևոյթների մէջ, երբ Կարապետից ապտակներ ստանալուց յետոյ, թափ էր տալի իւր չորերը։

Կարապետի դերի մէջ պ. Ամերիկեանը ներկայացրեց իսկ Տփխիսի վաճառականի տիպ, նորա ամէն շարժուածքը այնպէս արտիստիկական էին, որ ռուս և վրացի հասարակութիւնը, չը հասկանալով և մի բառ հայերէն, պատմում էին պիեսայի բովանդակութիւնը։

Մէկ անյարմարութիւն կար «Այի քիզ օյին» վօդվիլի մէջ, որի անցքը պատահում է Մօսկվայում, որտեղ չը կան կինտօների հագուստով հայեր, իսկ թատրոնասէրներից շատերը «Այի քիզ օյնի» մէջ այդ հագուստն ունէին։

Ժողովրդեան համակրութիւնը շատ գրաւեց պ. Ջալալեանը, որի խաղը թատրոնասէրի համար շատ հմուտ էր, իսկ նորա խաղի ժամանակ թատրոնը մէկ առանձին գեղեցկութիւն էր տալի ներկայացմանը։

Զաւեշտի մէջ խօրական երգերը ցածր էին սկսվում այն պատճառով էլ, այնքան լաւ չը գնաց, ինչքան սպասում էին, իսկ ինչ կը վերաբերի պ. Տէր-Գրիգորեանի կարդալուն, թող դատեն իրանք ռուսները։

Ներկայացումից յետոյ, երբ պ. Ամերիկեանը և թատրոնասէրները դուրս եկան կլուբի զալը, ժողովուրդը խնդրեց պ. Ամերիկեանից կրկնել մի և նոյնը միւս օրը, բայց պ. Ամերիկեանը չը կարողացաւ կատարել ժողովրդեան խնդիրքը, որովհետև շտապում էր դէպի Կ. Պօլիս։

Այն երեկոյեան պ. Ամերիկեանը բոլոր թատրոնասէրներին հրաւիրեց կլուբում ընթրիքի, որտեղ առաջարկուեցան պ. Գ. Սունդուկեանցի և «Մըշակի» խմբագրի տօստերը, որոնց և ուղարկուեցան հեռագրեր բոլոր թատրոնասէրների ստորագրութեամբ։

Մի և նոյն պարոնը, Տ.-Շ.. որ տուեց բաղկաթոռին 50 ր., հրաւիրեց իրան մօտ խաղացողներին մի հոյակապ ընթրիքի։

Այսպիսի ընդունելութիւն գտաւ պ. Ամերիկեանը Փօթի, սպասենք ինչ կը լինի Կ. Պօլսում։

Փօթցի

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մենք լսում ենք, որ Տ. Ս. Երիցեանի ընտանեկան տոմարը կամ օրացոյցը դուրս է գալու ներկայ տարուայ փետրուարի սկզբներին։ Օրացոյցը լինելու է 1874 և 1875 թուականների համար։ Տոմարի հետ լինելու է չորս զանազան տեղերի հայուհեաց պատկերներ։

***

Խմբագրութեանս շատ անգամ դիմել են զանազան անձինք, խնդրելով ուղարկել նոցա առանձին համարներ։ Մենք այս առիթով պարտաւորութիւն ենք համարում յայտնել, որ առանձին համարներ ստանալ ցանկացողները բարեհաճեն ուղարկել փոստի դրօշմներով ամեն մի համարի համար 15 կօպ.։ Բացի սորանից խմբագրութեանս մէջ ծախվում են «Մշակի» առաջին և երկրորդ շրջանի լիակատար մէկ քանի օրինակներ, իւրաքանչիւր շրջանի գինն է 6 ր. փոստի ծախսով։

***

Ցրիչեցնում ենք հայ-հասարակութեանը, որ այսօր պ. Զմշկեանի բէնէֆիսն է։ Մենք լսել ենք որ պ. Գ. Զմշկեանի բէնէֆիսից յետոյ հայ-դերասանական ընկերութիւնը կը տայ դարձեալ երկու ներկայացում, որոնցից յետոյ մեր յարգելի և տաղանդաւոր դերասանուհի տ. Սաթենիկը, հիւանդութեան պատճառով, բժշկների խորհրդով, պիտի հեռանայ Թիֆլիզից. մէկ քանի ժամանակ օդափոխութեան համար։ Մենք յոյս ունինք որ հայ-հասարակութիւնը, կը ցոյց տայ իւր համակրութիւնը դէպի յարգելի դերասանուհին այդ երկու ներկայացումների միջոցում։

***

Ընթերցողը յիշում է, որ անցեալ տարին «Մըշակը» ունէր մօտ 700 բաժանորդ։ Այս 1874 թւի յունվարի 1-ին, մենք ունէինք արդէն 315 բաժանորդ.... Արդեօք կարելի է յուսալ, որ մի երկու ամսվայ մէջ (օրինակ մինչև մարտ ամիսը), կունենանք այնքան ստորագրող, որ կարողանանք մեր լրագիրը շաբաթը երկու անգամ հրատարակել.... իսկ այդ դրութեանը հասնելու համար, մեզ անպատճառ հարկաւոր է հազար ստորագրող։ Այսօր մենք ունենք 455 բաժանորդ։

***

Ռուս լրագիրներում կարդում ենք, որ Եկատարինօսլավ Նախճևանի Ռօստով քաղաքի քաղաքային վարչութիւնը մերժել է հայերի խնդիրը՝ մտցնել տեղական գիմնազիայում հայոց լեզուի դասատուութիւնը։

***

Հելսինգֆօրսի մէջ (Ֆինլանդիայում) սեպտեմբերին բացվեցաւ մի ճեմարան կանանց համար և արդէն 93 կանայք գրված էին իբրև լսողներ։ Առարկաները սրանք են՝ ընդհանուր և ֆինլանդական պատմութիւն, ֆինլանդական լեզու, շվէդական քերականութիւն, գրականութեան պատմութիւն և էսթէտիկ, կրօն և եկեղեցական պատմութիւն, հոգեբանութիւն, բնագիտութիւն, ժողովրդական ֆիզիօլօգիա, առողջապահութիւն և մաթեմատիկա։

***

„Кавказская Старина“ ամսագրի 7 և 8-րդ տետրակները 1873 թւի նոյեմբեր հրատարակվեցան։

***

Յունվարի 2-ին, 1874, դուրս եկան հետևեալ գլխաւոր տարած գումարներ, 1-ին ներքին 5% փոխառութեան։

№ սէրի	№ տոմս.	տարած գում.
1,643	29	200,000
2,400	24	75,000
6,257	6	40,000
3,491	28	25,000
10,575	24	
3,425	27	10,000
742	33	
16,027	11	
8,457	28	
5,361	2	8,000
6,556	24	
1,728	24	
3,652	2	
3,655	22	
18,686	43	
19,989	25	5,000
11,184	39	
2,638	24	
13,085	58	
6,924	3	
1,056	34	
825	44	
13,428	43	
3,394	7	
11,696	19	
15,567	43	
10,745	33	
8,636	4	
11,859	33	
12,887	36	
15,605	10	1,000
15,663	26	
1,052	37	
5,866	12	
8,942	4	
6,616	6	
3,089	36	
2,109	8	
16,351	40	
3,259	15	

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՓԱՐԻԶԻՑ

Յունվարի 9-ին 1874.

Նոր տարին նոր քամբախտութիւններ է բերում Ֆրանսիայի համար։

Տօներից յետոյ Ազգային ժողովը նորից հաւաքուեցաւ և միայն այն մտքով է զբաղուած, թէ ինչպէս խեղդել և ոչնչացնել համայնքների ազատութիւնը։ Այս պարոնները, համարելով իրանց երկրի հոգաբարձուներ, կարծես Ֆրանսիան երեխայ լինի, մի նպատակ ունին՝ այն է, որ և է միջոցով ամբողջ ազգի կեանքը ձգել, կենդրոնացնել կառավարութեան ձեռքում։ Իսկ ո՞վ է կառավարութիւնը,—իրանք։

Երեսուն ու վեց միլլիօն ժողովրդի կենդրօն դառնալ, ստիպել որ ամբողջ ազգը նորանց ամենաչնչին կամքը կատարէ,—ահա ինչ են ցանկանում նրանք. և ոչ թէ միայն մեծ պետական խնդիրների վերաբերութեամբ, այլ մինչև անգամ ամեն քաղաքի մասնաւոր գործերում։

Մի քանի գիւղ կարօտ են կամուրջից, ճանապարհ են կամենում շինել. մի որ և է քաղաք ուսումնարան է հիմնում կամ լապտերներ է փոխում,—և ինչ, մի՞թէ կարծում էք, որ տէրութիւնը չի խառնուի այս գործերի մէջ։

Մինչև այս վերջին ժամանակը համայնքների ընտանեկան գործերը վարում էին քաղաքային կամ գիւղական վարչութիւնները, կառավարութենից նշանակած պրէֆէկտների (գուբէրնատօրների) տեսչութեան տակ։ Եւ այս նահանգապետների իշխանութիւնը փոքր չէր։ Նրանցից էր կախուած վճիռների հաստատելը. երբ որ հարկաւոր կը համարէին, իրաւունք ունէին մինչև անգամ ժողով փակելու։ Բայց ինչ որ վերաբերում է ժողովների ներքին կազմակերպութեան, այս բանում գոնէ ազատութիւն կար։ Ձայնաւորներին և քաղաքապետին (le maire) ժողովուրդը ինքն էր ընտրում։

Այժմեան կառավարութիւնը կարծում է որ այդ էլ շատ է և ամեն ջանք է գործ դնում համայնքների վարչութիւնները ձեռքի տակ ձգելու։ Բայց ինչպէս անել։ Միջոցը դժուար չէ։ Ժողովուրդը ընտրելու էլ չէ իր քաղաքապետներին։ Լաւութիւն ցանկացող և ազգային բարեկեցութեան հոգս քաշող կառավարութիւնը իր վրայ է առնում այս բեռը՝ նա ինքն է ուզում նշանակել համայնքների ինքնավարութեան համար այդ նշանակաւոր անձանց։

Բայց ծուր է այդ մայրական հոգացողութեան աղբիւրը,—միապետական հաշիւներում։

Կառավարութիւնը իր առաջ մի նպատակ է դրել, մի սուրբ գաղափար ունի՝ ժողովրդի մէջ ամեն անձնիշխանութիւն, ամեն ինքնագործութիւն ոչնչացնել. և ինչպէս, եթէ ոչ ինքնավարութեան վերջին նշոյլները հանգցնելով։

Քաղաքների և գիւղերի ինքնավարութիւնը խեղդուած այս մօտ օրերումս վճռուելու է օրէնքներով. միւս կողմից քաղաքական կեանքը սպանած էլի նոր օրէնքներով, որք պիտի հաստատուին և հեռացնեն ընտրութիւններից իսկական ժողովուրդը,—մեծ քայլ էլ չի մնայ դէպի միապետութիւնը՝ ասպարէզը արդէն պատրաստ կը լինի։

Ազգը՝ առանց քաղաքական ինքնակառավարութեան, ժողովուրդը՝ առանց համայնքների ինքնավարութեան,—իշխանութիւն ունեցող մարդկանց ձեռքում խաղալիք, որս և զոհ կը դառնայ։

Խեղճ Ֆրանսիա, մի՞թէ իզուր էր քո ամբողջ դարաւոր կռիւը ազատութեան համար, և մի՞թէ զուր էր քո զաւակների արիւնը և նրանց մայրերի արտասուքը։

Յունվարի 10-ին. 1874.

Այսօր վճռվում էր Ազգային ժողովում քաղաքապետների հարցը, բայց չը վճռվեցաւ։ Միապետականները իրանց ցանկացածից վախեցան։ Ին կը լինի, ասում էին նրանք, եթէ կառավարութիւնը կը փոխուի։ Լաւ է որ այսօր մենք ենք կառավարութիւնը. բայց ոչինչ բան չէ խոստանում թէ էգուց հանրապետականները մեր տեղը չեն բռնի։ Եւ եթէ կը բռնեն՝ վայ մեզ։ Մեր կուսակցութենից մի քաղաքապետ էլ չի մնայ։ Լաւ է գործը այնպէս թողնել, ինչպէս հիմայ է։

Կառավարութիւնը անպատճառ ուզում էր օրէնքը անցկացնել, բայց միապետականների մի մասը միաւորուելով աջակողմեան հանրապետականներին, գործը մի քանի ժամանակով յետաձգուեցաւ։

Նախարարութեան նախագահը իր հրաժարականը տուեց։

Պ. իգմ.

ՆԱՄԱԿ ԼԱՑՊՑԻԳԻՑ

Հոկտեմբերի 19 (31)-ին հին ռէկտորը յանձնելով իւր պաշտօնը նոր ընտրուածին, համալսարանի դահլիճումը կատարուեցաւ այն սովորական կարգը, որը ամեն տարի նոյն առթիւ կրկնւում է. միմիայն այս անգամ պակաս էր հանդէսին երաժշտութիւնը, Յովհաննէս Թագաւորի մահուան պատճառով։—

Մի աղօթք երգելուց վերջը, ռէկտորը, դոկտոր Բրօկհաուզ, բարձրացաւ կաթեդրայի վերա և խօսեց իւր պաշտօնական ճառը վերջացրած տարւոյն վերաբերեալ։—Սրտաշարժ, բայց պարզ խօսքերով նկարագրում էր նա երկրի տխրութիւնը, որը գո-

յացել էր ծերունի Թագաւորի վախճանուելովը։ Համալսարանը մանաւորապէս սգաւոր է, ասում էր նա, համալսարանը, որոյ ժամանակագրութեան մէջ Թագաւորի նշանաւոր և բարեգործական յիշատակներով լի է, թէ ինչ աչքով էր Թագաւորը համալսարանի վերա նայում, բերաւ ռեկտորը իբրև օրինակ նորա այն խօսքերը, որը նա խօսել էր 450 տարուայ համալսարանի հիմնարկութեան տարեդարձին։

«Լայպցիգի համալսարանը, իմ պատուարժան նախահօր Ֆրիդէրիկոսի հիմնարկութիւնը, արդէն 450 տարի է ի վեր այս երկրիս իշխաններէն պաշտպանուած է. ես նորա վերա միշտ նայել եմ իբրև մի ամենագեղեցիկ ակն իմ Թագիս մէջ»։—

Մենք չենք կարող նորա ճառը գեթ կարճ կերպով այստեղ գրել, որը վերաբերում էր համալսարանի բազմակողմանի գործունէութեանը։ Մենք նորանից մի քանի բան ենք ուզում քաղել, որոնք կարող են ծառայել իբրև ապացոյց համալսարանի յառաջադիմութեանը։—Հիմնուել են և բացուել ակադեմիային վերաբերեալ շէնքեր. մի ֆիզիքական կաբինէտ, մի նոր անատոմիայի տուն, ակադեմիկական գժատուն փսիխիատրիկական կլինիկայով, երկու երկրագործական լաբորատորներ, մի զօօլօգիկական մուզէում, մի նոր բուսաբանական այգի։ Մինիստրութիւնից վարձատրուած՝ հիմնուել է փիլօսօփիական, գերմանական և իրաւաբանական սեմինարներ, որտեղ ուսանողները գործնական կերպով իրենց հմտութիւնների մէջ վարժվում են։ Համալսարանի գրատունը հարստացել է այս վերջին տարիներումս թէ գտած և թէ առած հնութիւններով մանաւանդ Եգիպտոսից։ Յիշելու արժանի է նոյնպէս 43,000 տալերի ստիպենդիան, որը հիմնուեցաւ հայրենասէր սաքսոնցիներից Թագաւորի ոսկեա փսակի առթիւ։ Դորանով արդէն 10 խեղճ ուսանողներ ապրում են։ Մի հայրենասէր պարոն Եօստ նուիրել է համալսարանին իւր Թանգագին ոսկէ հանքերից հաւաքածուն, որը իւր ձեռամբ Աւստրալիայումը ժողովել է։ Արդէն հոկտեմբերին համալսարանումը գրուել էին 2726 ուսանողներ, շուտով այդ Թիւը 3000-ին կը հասնի։ Ուրեմն մի գաւառական քաղաքում կան աւելի ուսանողներ քան թէ մայրաքաղաքներում։ Լայպցիգ համալսարանը թէ Գերմանիայում և թէ արտասահման հռչակուած է և խիստ պատուած։

Ռուսաց կառավարութիւնը հիմնել է այստեղ մի սէմինար կլասիկական ֆիլօլօգիայի համար, և դա ունի երկու նպատակ. մէկը Ռուսաստանից եկած ուսանողներին կատարելագործելու, միւսը վարժապետներ և դօցէնտներ պատրաստելու։ Դոկտոր Ռիտշլ իւր վերան է առել դորա կառավարութիւնը։—

Ռուսաստանի ուսանողները իրենց Թանգագին ժամանակի մէկ մասը նուիրում են անձնական տօներին, այնպէս որ հազիւ ժամանակ է մնում աւելորդ ուսանողական ընթացքում ճշմարիտ ուսում առնելու համար։ Դժբախտաբար սոքա նոյնպէս զրկուած են այնպիսի մի ազդող, ներգործող, կրթող և լուսաւորող հասարակութիւնից, ինչպէս որ Գերմանիայինն է, ուր մի հասարակ և միջակ աշխատող գլուխ ենթարկուած է այդ ազդեցութեանը, առանց համալսարանի ևս մի քիչ աշխատելով և գիտնական ընկերութեան, դասախօսութեան և այլն յաճախելով՝ կարող է մի երիտասարդ համեմատաբար քիչ ժամանակում, մտաւորապէս (այդ է գլխաւորը) լաւ զարգանալ։—Ահա այսպիսի չարժառիթները են, որ ռուսաց կառավարութեան ստիպում են օտար երկրում սէմինար հիմնելու։—

Բայց մեր պատուելի մեղուականները կարծում են երևի աւելորդ է, նոքա աւելի լաւ են համարում այստեղից եկածներին պախարակելու։ Նոքա յետ են բերել իրենց հայրենիքը այն ուսումը, որը նոքա իրենց հետ տարել էին—հայհոյանք։ Այդ շատ ցաւալի է։

Հայ Ուսանող

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մի լրագրի ստորագրողներից ոմանք դիմում են Թերթի խմբագրին խնդրելով նորանից իրան կենդանագիրը։ Այդ տեսակ երևոյթը ի հարկէ մեծ համակրութեան նշան է դէպի մարդու գրականական գործունէութիւնը... Բայց ինչ կը լինէր եթէ լրագրապետը ունենալով դիցուք 700 բաժանորդ, բոլորից էլ ստանար այս տեսակ խնդիրները։ Հաշվենք թէ որքան կը նստէր նրան այդ անմեղ զուարճութիւնը՝ ֆոտոգրաֆիայի դիւժինը (12 հատը) աժէ ամենաքիչ 2 րուբլ, ուրեմն 700 բաժանորդների համար մօտ 60 դիւժին կաժէր 120 րուբլ և փօստի ծախսն էլ 70 րուբլ, ընդամէնը 190.... այդ ձեռնտու չէ....

***

«Մասիս» լրագիրը նորերումս տպել է իւր էջերի մէջ «Մշակից» քաղված «Փարիզի նամակը» Տաճկաստանի ուսանողութեան վրա Փարիզում։ Նըրանք երևում է անհամ ու անգոյն կեանք են վարում։ Բայց ոչ թէ միայն Փարիզում ոչինչ չը գիտէին հայագէտ Դիւլօրիէի դասախօսութեան մասին, բայց և Կ. Պօլսում, ինչպէս խոստովանում է «Մասիսը» միայն «Մշակից» տեղեկացան որ պ. Դիւլօրիէ դասախօսութիւն է կարդացել Փարիզում...

***

Այս րոպէիս Ս. Պետերբուրգի պրօֆէսօր պ. Պատկանեանից խորին շնորհակալութեամբ ստացանք նրա երկու նոր հրատարակված գրվածները՝ „Исторія Монголовъ, по армянск. источн. Выпускъ второй—1874." և երկրորդը պ. Էմինի յօդվածի պատճառով գրված՝ „Вахагн-Вишапакахʼ—1873."

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թիֆլիսի քաղաքային կարգադրող վարչութիւնը սորանով յայտնում է որ նրա ներկայութեամբ յունվարի 21-ին կատարվելու է աճուրդ օրէնքով Թոյլ տուած երեք օրից յետոյ կրկնաճուրդով՝ տան ծառաներից և մշակներից հարկատըւութեան հաւաքումն կապալով առնելու համար, համաձայն եղած և Նորին ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ԲԱՐՁՐՈՒԹԵԱՆ Կովկասեան փոխարքայից հաստատված կօնդիցիաների, մի տարի պայմանաժամով։ Ուրեմն որ աճուրդին մասնակցելու ցանկացողները պիտի ներկայանան վարչութեանը նշանակված օրին։

ТИФЛИССКІЙ КОММЕРЧЕСКІЙ БАНКЪ

ԹԻՖԼԻՍԻ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԲԱՆԿ

Թիֆլիսի Առևտրական բանկի վարչութիւնը սորանով յայտնում է հասարակութեանը, որ մինչև մի նոր փոփոխութիւն, յունվարի 11-ից 1874 Թւի, բանկը վերցնում է և վճարում է տոկոսները հետևեալ չափով։

Վերցնում է

1. Փոխ տուած գումարներից, տոկոսաբեր Թղթերի գրաւականով.
   ա. Պետական Բանկից ընդունվող Թղթերի
   Երեք ամսով 6½%
   Վեց ամսով 7%
   բ. Պետական Բանկի չընդունվող Թղթերի
   Երեք ամսով 7½%
   Վեց ամսով 8%
2. Մասնաւոր ընթացող հաշւով.
   Ապահովված տոկոսաբեր Թղթերով և մուրհակներով 7%
3. Մուրհակների հաշւմամբ 8%
4. Ապրանքի գրաւականով.
   Տեղի վրա 9%
   Ճանապարհում 10%

Վճարում է

1. Հասարակ ընթացող հաշւով . . 5%
2. Դնուածներին մինչև պահանջ . . 5%
3. „ վեց ամսով . . . 5½%
4. „ մի տարով . . . 6%
5. Աւելի քան մի տարով կախված է վարչութեան հետ արած պայմանից։

Դնուածները գումարներ չահեցնելու համար, ընդունվում են իւրաքանչիւր մասնաւոր անձից, առևտրական հասարակութիւններից և ընկերութիւններից, Եկեղեցիներից և Վանքերից, Արքունի և հասարակական հիմնարկութիւններից,—ոչ պակաս քան հարիւր րուբլ։

Բանկի դնուածների տոմսակները, համաձայն պարոն Ելևմտից Մինիստրի կարգադրութեան, ընդունվում են որպէս գրաւական պօդրիադների և պաստավկաների ամեն վարչական տեղերի և արքունի կառավարութիւնների մէջ հետևեալ ձևով՝ անպայմանաժամաւոր և պայմանաժամաւորները մինչև վեց ամիս մանէթ մանէթի համար գնով, իսկ մի տարվայ պայմանաժամով և աւելի, մի յայտնի զիջումով։

Դնուածները որք փօստով են ուղարկում բանկը, պիտի ուղարկվին հետևեալ բովանդակութեան յայտարարութեամբ՝

ВЪ ТИФЛИССКІЙ КОММЕРЧЕСКІЙ БАНКЪ

ОТЪ ТАКОГО ТО

ОБЪЯВЛЕНІЕ

Препровождая при семъ (столько-то) руб., прошу принять эту сумму на вкладъ для обращенія изъ процентовъ (на такой-то) срокъ (или до востребованія или на такихъ то условіяхъ), и выслать билетъ на мое имя (или на имя такого-то, или на предъявителя) по такому-то адресу.

Թիւ, ամիս և տարի, ստորագրութիւն և բնակութեան տեղ։ 5.

ՅՈՒՆՎԱՐԻ 17. ՏԵՂԵԿԱՑՈՅՑ ԹԻՖԼԻՍ. 1874.

ԹԻՖԼԻՍԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

(Յունվարի 16-ին)

	Ր.	Կ.
Ոսկին (պօլուիմպերիալ) .	6	20
Բամբակ Երևանու (հին սերմից) . .	4	
„ Ամերիկայի սերմից	5	60
Բուրդը Թուշի . . .	6	„
Թարաքամի . .	4	„
Շաքարը ռուսի (բրօցկու)	7	95
„ միւս տեսակը .	7	85
„ զագրան, տրանզիտ . . .	5	25
„ մաքուր վճարած	8	5
Շաքարաւազը Ռուսի . .	6	20
Ղահվա Լիվանի լաւը . .	16	50
„ Մօկօ շատ լաւը	19	50
„ Մարտինկօի ցածր	15	
Ալիւրը Երևանի առաջին տեսակը . . .	1	10
„ երկրորդը .	„	90
Ալիւրը Գեանջու հասարակ	1	
„ Շորագեալու . .	1	
Գարին	„	50
Մոմ	11	20
Տիրբախտի ձէթ	7	

ՓՕՍՏ

Ռուսաստան և Արտասահման ամեն օր։

Երկուշաբթի
Երևանի գաւառ, Քութայիս, Ջէրնամօրի վիճակ, Սուխում։

Երեքշաբթի
Բագու, Գանձակ, Դաղստանի նահանգ (Թեթև փօստը)։

Չորեքշաբթի
Քութայիս, Ալէքսանդրապօլ, Ախալցխայ։

Ուրբաթ
Երևան, Քութայիս, Նուխի Զաքաթալ, Ախալցխա։

Շաբաթ
Բագու, Գանձակ (ծանր փօստը)։

	կօպ.
Բաց նամակը աժէ . .	5
Ռուսաստան նամակը	10
Գերմանիա, Աւստրիա	10
Ֆրանսիա	20
Անգլիա	14
Շվէյցարիա	14
Թուրքիա (Կ. Պօլիս .	20
Թիւրքիա (ցամակ) . .	20
Իտալիա	16
Ամէրիկա	28
Պարսկաստան . . .	10

ՓՕԹԻ ԹԻՖԼԻՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

Թիֆլիսից մինչև Փօթի (ճանապարհորդների գնացքը) 8 ժամին 18 րօպէ առաւօտեան։ Մինչև Սուրամ (խառն գընացքը) երեկոյեան 8 ժամ, 17 րօպէ։

	առաւօտ.	երեկոյեան
Թիֆլիսից . .	8. 18	8. 17
Մցխէթ . . .	9. 18	10.
Գորի . . .	11. 39	1. 43
Սուրամ . .	1. 52	4. 30
Քութայիս . .	7. 55	
Փօթի . . .	11. 27	

	առաւօտ.
Փօթիից . .	7. 38
Քութայիս . .	10. 12
Սուրամ . .	4. 57
Գորի . . .	7. 23
Մցխէթ . .	9. 52
Թիֆլիս . .	10. 49

Թիֆլիս գալիս է ճանապարհորդների գնացքը երեկոյեան 10 ժամին 49 րօպէ։

Տեղերի գինը՝ Թիֆլիսից

	I կլաս.	II կլ.	III կլ.
Մցխէթ .	90	68	38
Գորի . .	3. 20	2. 40	1. 33
Սուրամ .	5. 22	3. 92	2. 18
Քութայիս	9.	6. 75	3. 75
Փօթի . .	13. 1	9. 75	5. 42

ՀԵՌԱԳԻՐ

Քսան բառից կազմված հեռագիրը աժէ՝

	Ր.	Կ.
Ալէքսանդրապօլ .	1	
Ախալցխայ . .	1	
Աստրախան . .	2	
Բագու	1	
Գանձակ . . .	1	
Գորի		50
Երևան . . .	1	
Շամախի . . .	1	
Կօջօր		50
Քութայիս . . .	1	
Մօզդօկ . . .	1	
Մօսկվա . . .	2	
Ս. Պետերբուրգ .	3	
Հին Նախիջևան .	1	
Նոր-Նախիջևան .	2	
Նիժնի-Նովգորոդ	2	
Փօթի	1	

ՓՕՍՏԻ ԿԱՌՔԵՐ

Թիֆլիսից Վլադիկավկաս ամեն օր՝ ամառը 6 ժամին կէս օրից յետոյ իսկ ձմեռը 4 ժամին։

Թիֆլիսից Պիատիգօրսկ, Ստավրապօլ և Րօստով՝ հինգշաբթի և շաբաթ օրերը 6 ժամին առաւօտեան։

ՆԱՒԵՐ

Օդէսայից Փօթի (ամառը) նաւը դուրս է գալիս հինգշաբթի օրերը ժամը 2-ին կէս օրից յետոյ։

Փօթիից Օդէսայ՝ կիրակի 6 ժամին կէս օրից յետոյ։

Օդէսայից Փօթի (ձմեռը) հինգշաբթի օրերը 3 ժամին։

Փօթիից չորեքշաբթի օրերը առաւօտեան։

ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

Երթեւեկ հիւանդների համար գտնվում է Ս. Նշան եկեղեցու մօտ Եագօր Ղարաշէի տանը և բաց է ամեն օր հիւանդների ընդունելութեան համար առաւօտը 9 ժամից մինչև 1 ժամը։

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՄՈՒԶԷՈՒՄ

Բաց է Երեքշաբթի, Ուրբաթ և կիրակի օրերը, առաւօտը 10 ժամից մինչև կէս օրից յետոյ 5 ժամը։

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Բաց է ամեն օր, բացի կիրակի և տօն օրերից 12 ժամից մինչև կէս օրից յետոյ 5 ժամը։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ

Մեծ Ղարաքիլիսայ.—Ա. Տ. Ս. Ձեր պահանջած համարները «Մշակ» լրագրի ուղարկեցին,—բայց միւս բանը չենք ուղարկի։ Ձեր այդ երկրորդ պահանջը այնքան յաճախ է կրկնվում զանազան քաղաքներից, որ մեզ անհնարին է լցուցանել...

Գորի.—Յ. Վ. Խ. Համարները ուղարկեցինք։

Նոր-Նախիջեան.—Պ. Հ. Խնդրում ենք կարդացէք Ղարաքիլիսայ Ա. Տ. Ս-ին մեր տուած պատասխանի երկրորդ մասը։

Ս. Պետերբուրգ.—Տ. Վ.— Բարեհաճէք հասկանալ, որ մեզ անհնարին է ստացած յօդուածները յետ դարձնել... մեծ փող կը նստի։ Մենք դեռ այնքան հարուստ չենք...

Սևան վանքը.—Յ. Վ. Բ.— Խմբագրութեան վճռով ձեր յօդվածը չէ տպվում։

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 16 Января 1873 г. Մելիքովի և ընկ. տպարան Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ